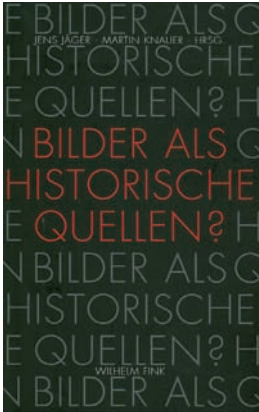

JENS JÄGER & MARTIN KNAUER (red.)

Bilder als historische Quellen?

Jens JÄGER &
Martin KNAUER (red.),
*Bilder als historische
Quellen?*, München:
Wilhelm Fink, 2009,
207 p.,
ISBN 978 37 705 4758 6.

De laatste jaren neemt de literatuur over het historisch gebruik van beeldmateriaal exponentieel toe. Vooral in Duitsland, Frankrijk en in mindere mate de Verenigde Staten en Nederland zit het visuele materiaal voor hedendaags historisch onderzoek in de lift. Contemporanisten hebben daar een mentale 'klik' gemaakt, wat tot gevolg heeft dat beelden zijn opgenomen in het door teksten gedomineerde bronnencorpus. De titel van dit uitstekende syntheseswerk van contemporary Jens Jäger en modernist Martin Knauer lijkt door het provocerende vraagteken op het eerste gezicht deze opmars in twijfel te trekken. In de inleiding wordt evenwel al snel duidelijk dat ze zich via zeven bijdragen van verschillende beeldexperten wagen aan een nieuwe, kritische reflectie over deze complexe problematiek. Hoe de verhouding tussen historici en beeldmateriaal gegroeid is doorheen de tijd, wat er onderweg is misgelopen en welke (methodologische) pogingen er geweest zijn om visueel materiaal te tackelen, zijn de centrale vragen. De jaren 1980 krijgen een belangrijke plaats in die ontwikkeling. Met name de mentaliteitsgeschiedenis en de geschiedenis van het dagelijks leven (*Alltagsgeschichte*) betekenden een nieuwe stimulans voor het historische métier en de omgang met bronnenmateriaal. Daarnaast zijn de auteurs er zich ten volle van bewust dat de impulsen van andere sociale wetenschappen, met name kunstgeschiedenis en antropologie, van cruciaal belang zijn geweest voor de introductie van beeldmateriaal in historisch onderzoek. Hoewel zeer duidelijk blijkt dat Jäger en Knauer *believers* zijn, prikkelen ze zichzelf en de lezer door scherp te reflecteren over hun eigen werk

en interesses. Zo stellen ze de (open) vraag naar de meerwaarde van beeldmateriaal voor historisch onderzoek en reflecteren ze over de representativiteit en geloofwaardigheid van beeldmateriaal. De auteurs stimuleren zo toekomstige onderzoekers tot een scherpe afbakening van onderzoeksvragen en methodes.

Naast de inleiding springen nog vier andere bijdragen in het oog. In haar bijdrage stelt de Engelse kunsthistorica Dana Arnold zich de vraag welke de rol is van beelden in het schrijven van geschiedenis en hoe beelden geschiedenis kunnen laten zien. De realiteitswaarde van beeldmateriaal – het weerspiegelen van ‘de waarheid’ – wordt door Arnold op de korrel genomen. Haar uitgangspunt is dat historische realiteit een illusie is, aangezien historici hun bronnenmateriaal subjectief benaderen door het te interpreteren vanuit specifieke denkkaders. Beeldmateriaal vormt op die regel volgens Arnold geen uitzondering: beelden brengen historici zeker niet dichterbij de realiteit dan geschreven bronnen. Hoewel ze weinig nuances legt tussen de verschillende soorten beeldmateriaal – de inscenering van een foto is bijvoorbeeld van een andere aard dan de totstandkoming van een propagandaposter – plaatst ze de visuele bronnen wel in een juist analysekader.

Jens Jäger belicht in zijn bijdrage de plaats die beeldmateriaal kreeg in de geschiedschrijving vóór de Tweede Wereldoorlog. Via een literatuuranalyse toont hij aan dat als er al interesse bestond in beeldmateriaal, die gegroepeerd was rond een aantal figuren – bijvoorbeeld de Duitse kunsthistoricus Georg Dehio – maar dat van een globaal initiatief geen sprake was door de dominantie van geschreven bronnen gekoppeld aan de klassieke politieke geschiedenis. Het zesde International Congress of Historical Sciences, georganiseerd in Oslo in 1928, bracht daar verandering in: op initiatief van de Franse delegatie werd een iconografische commissie opgericht die zich onder andere met methodologische problemen zou bezighouden. Na de Tweede Wereldoorlog taande het enthousiasme rond dit initiatief, met een complete inactiviteit vanaf de jaren 1960 tot gevolg. Binnen de Duitse geschiedschrijving ontwaart Jäger het begin van een cultuurhistorische strekking die beelden zal koesteren, maar waar hij in het kader van deze bijdrage niet dieper op ingaat. Uit zijn overzicht blijkt duidelijk dat, ondanks veel goede wil en een aantal vruchtbare aanzetten, beeldhistorici tot op heden een strijd moeten leveren om hun onderzoek te valoriseren. In navolging van het congres in Oslo zal trouwens op het 21e International Congress of Historical Sciences, dat georganiseerd wordt in augustus 2010 in Amsterdam, een sessie plaatsvinden met als titel *Images, Mass Media and History*; een exponent van de huidige heropleving van beeldmateriaal in historisch onderzoek.

De Duitse historicus Gerhard Paul behandelt op zijn beurt de hedendaagse tendenzen in het Duitse historische beeldonderzoek. Hij benadert beelden niet zozeer vanuit een passief standpunt (beelden ondergaan lectuur van historici, zijn een representatie van iets). Via het concept *Bildakt*, ontwikkeld door Horst Bredekamp, benadrukt hij namelijk dat beelden zélf geschiedenis maken. Paul, zelf auteur van een boek rond invloedrijke beelden uit de hedendaagse geschiedenis¹, onderscheidt

drie gebieden voor toekomstig onderzoek: politieke communicatie, het concept herinnering en identiteitsonderzoek.

In de bijdrage *L'historien saisi par l'image* schetst historica Daniela Kneissl in vogelvucht de verschillende Franse onderzoekstradities uit de 20e eeuw, met veel aandacht voor de *Annales* en de impulsen van de sociale geschiedenis uit de jaren 1960. Ze werkt zowel chronologisch als thematisch, met aandacht voor gevestigde namen zoals Pierre Sorlin, Laurent Gervereau, Christian Delporte en Marc Ferro en geeft een zeer uitgebreide bibliografie. Zoals reeds aangestipt, biedt Frankrijk een vruchtbare bodem voor historisch beeldonderzoek² en is deze keuze in die zin wel gerechtvaardigd. Maar waarom geen aandacht voor andere, nieuwe onderzoekstradities, zoals die in de Verenigde Staten of Nederland?

Lucas Burkart en Martin Knauer schreven beiden nog een artikel over Duitse historici die zich hebben ingelaten met beeldonderzoek. Waarom dit niet opentrekken naar een breder Europees perspectief? Dat de auteurs ervoor gekozen hebben om niet echt een onderscheid te maken tussen verschillende types visuele bronnen, zal ongetwijfeld hebben meegespeeld. Een allesomvattende aanpak is lovenswaardig, hoewel de auteurs daardoor hier en daar geen nuances kunnen leggen, bijvoorbeeld over de manieren waarop visuele bronnen methodologisch benaderd kunnen worden.

Het is opvallend dat in dergelijk syntheseswerk geen enkele afbeelding verschijnt. Een relevante lectuur van een foto bijvoorbeeld had hier niet misstaan. Hoewel, door geen nodeloze illustraties te selecteren, vermijden de auteurs dat beelden enkel maar als illustratie dienen, want dat is nu juist niet de bedoeling.

1 Gerhard PAUL (red.), *Das Jahrhundert der Bilder*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2009.

2 Zie bijvoorbeeld: Christian DELPORTE, Laurent GERVEREAU, Denis MARÉCHAL (red.), *Quelle est la place des images en histoire?*, Parijs: Nouveau Monde, 2008, 475 p.